

L'onomàstica a l'Aragó catalanòfon: una llengua entre dues normes*

Hèctor Moret, Maria Teresa Moret

DOI: 10.2436/15.8040.01.291

Resum

A les terres aragoneses de llengua catalana la norma ortogràfica, des d'època moderna fins ara mateix, que s'ha aplicat en escriure topònims i antropònims ha estat la castellana. Això ha provocat tota una sèrie de fenòmens d'interferència lingüística que comprenen traduccions directes del català al castellà (Pont de Montanyana → Puente de Montañana), adaptacions ortogràfiques (Puig → Puch) o adaptacions fonètiques (Llombart → Lombarte, Tamarit → Tamarite) més o menys reeixides. Es tracta de fenòmens que també s'observen en comunitats lingüístiques que, sense tenir un reconeixement formal per part de l'Administració, palesen el pes de la llengua oficial, com és el cas de la Catalunya del Nord en el nostre mateix àmbit lingüístic.

La nostra aportació al XXIV Congrés d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques consistirà a presentar, a partir de fonts documentals diverses, una classificació tipològica d'aquests fenòmens.

Introducció

Tot sembla indicar que, de l'edat moderna ençà, a les terres aragoneses de llengua catalana la normativa ortogràfica que majoritàriament s'ha aplicat en posar per escrit l'onomàstica (toponímia i antroponímia) vigent entre la comunitat de parlants d'aquest territori ha estat la castellana, o si més no s'ha inspirat en la tradició ortogràfica del castellà, en ocasions afegint-hi pinzellades de la tradició ortogràfica aragonesa. Això ha provocat tota una sèrie de fenòmens d'interferència lingüísticoortogràfica en l'onomàstica escrita en aqueix territori, fenòmens que comprenen traduccions directes del català al castellà (*El Pont de Montanyana* → *Puente de Montañana*), adaptacions ortogràfiques (*Puig* → *Puch*) o adaptacions al sistema fonètic propi del castellà (*Llombart* → *Lombarte*, *Roig* → *Roche*) més o menys reeixides.¹ Es tracta de fenòmens que també s'han observat en diferents comunitats lingüístiques en què –en no tenir un reconeixement clar la llengua pròpia de territori per part de l'administració–, el pes de la llengua oficial és ben palès; és el cas de la Catalunya del Nord o, en molt menor intensitat ara per ara, el País Valencià i, encara més ocasionalment, les Illes Balears, només per referir-nos a territoris del nostre mateix àmbit lingüístic.

La nostra aportació al XXIV Congrés d'ICOS consisteix a presentar, a partir de fonts documentals diverses, una proposta de classificació tipològica en tres apartats d'aquests fenòmens d'interferència, una classificació que, a grans trets, presentem i desenvolupem tot seguit.

1. Traducció

En aquest apartat agrupem, en primer lloc, topònims que fan referència a apel·latius transparents, és a dir que són interpretables i per tant hipotèticament traduïbles a una altra llengua, en el nostre cas al castellà, l'única oficial –encara ara– a tot l'Aragó. També hi agrupem els prenom i cognoms factibles de ser traduïts al castellà.

* Aquesta investigació ha estat finançada pel Ministeri de Ciència i Innovació per mitjà del projecte FFI2010-14903.

¹ Quan presentem els materials estudiats, anotem, en general, en primer lloc la forma catalana (oral i ocasionalment escrita) i en segon lloc la castellana (oficial, escrita i, també oral entre els forasters passavolants).

1.1. Toponímia i antroponímia

1.1.1. Amb el terme ‘macrotopònim’ fem referència a noms de municipis, nuclis i entitats de població inframunicipals –actuals o de despoblament recent– d’extensió diversa, i també a grans accidents geogràfics (bàsicament rius i muntanyes) que presenten en l’actualitat formes gràfiques que podríem qualificar d’oficials (de fet en molts casos és així), ja que es tracten de topònims que transcendeixen l’àmbit local. Vet ací alguns exemples d’aquests macrotopònims traduïts del català oral al castellà escrit:² *Aiguaviva (de Bergantes)*³ → *Aguaviva*, *Bellmunt (de Mesquí)* → *Belmonte (de San José)*, *Torrent (de Cinca)* → *Torrente (de Cinca)*,⁴ *El Pont (de Montanyana)* → *Puente (de Montañana)*,⁵ *Sant Esteve (del Mall)* → *San Esteban (del Mall)*, *Torre Velilla* → *Torre de Vilella*, *Quatre cortz* → *Cuatro cortz*,...

1.1.2. Amb el terme ‘microtopònim’ –o topònim menor– ens referim als diferents noms de lloc d’abast municipal que en ocasions trobem en l’escriptura de l’actual documentació municipal (cadastre) i en els mapes confeccionats per organismes dependents de l’administració estatal (Exèrcit, Institut Nacional de Cartografia, etc.). Entre els milers de microtopònims (o topònims d’abast municipal) que, d’una manera o altra han estat traduïts al castellà, destaquem, per la seua claredat, ara només un parell de casos: *Vall de Conills* → *Val de Conejos* –Mequinensa–, *barranc de Pauet* → *barranco Pablón* –Mequinensa.⁶

1.1.3. Si bé no hem sabut observar clarament traduccions al castellà de llinatges catalans entre els habitants de l’Aragó catalanòfon,⁷ sí que, en canvi, ens cal assenyalar que tot i que en l’actualitat la immensa majoria dels prenom dels aragonesos catalanoparlants són d’origen castellà, no ha estat sempre així; fins i tot en les parròquies de l’Aragó catalanòfon que fins a les acaballes del segle XX formaven part dels bisbats catalans de la Seu d’Urgell, Tortosa i, sobretot, Lleida, encara ara se senten prenom catalans: *Pere*, *Jaume*, *Josep*, *Carmeta*, etc., no serà fins dates ben recents que es generalitza els prenom castellans. Així els *Johan~Juhan*, *Johana*, *Guillem*, *Llorenç*, *Mateu*, *Miquel*, *Esteve*, *Andreu*,... que trobem en documentació dels segles XIV (Moret 2010) o XVII (Gimeno i Solana, 2009), són en els documents actuals *Juan*, *Juana*, *Guillermo*, *Lorenzo*, *Mateo*, *Miguel*, *Esteban*, *Andrés*, etc.

1.1.3.1. Encara ens cal dir que en les darreres dècades la dinàmica favorable a les formes castellanen en l’antroponímia de l’Aragó catalanòfon s’ha trencat –ni que sia parcialment–, per una banda, amb la moda d’emprar prenom exòtics o exògens que ben poc tenen a veure amb el català o amb el castellà (*Arantxa*, *Aroa*, *Ivan*, *Yerai*, *Kevin*, *Joel*, *Tània*, *Ingrid*, *Jonathan*, etc.), o de prenom sense distinció lingüística català/castellà (*Violeta*, *Esther*, *Marta*, *Eva*, *Carla*, *Òscar*, *Diana*, *Daniel*, etc.); i, per una altra banda, amb una tendència –encara minoritària però que cada dia pren més intensitat– de restituir o d’emprar prenom

² No ha estat intenció nostra ser exhaustius en la presentació dels materials onomàstics, sinó presentar algunes mostres significatives.

³ En els cas dels topònims que designen municipis i van acompanyats d’un complement de nom distintiu indiquem aquests complements entre ().

⁴ És clar que aquest macrotopònim podria ser un cas d’adaptació foneticoortogràfica com les que trobem en 3.1.1.1.

⁵ Veieu també 3.1.1.4.

⁶ En general, en els cas del microtopònims, presentem materials procedents de Mequinensa perquè ens són de fàcil consulta, però no dubtem que, amb un estudi aprofundit en la resta de cadastres municipals i en els mapes confeccionats per organismes estatals, trobaríem centenars (milers?) d’exemples al llarg de tot l’Aragó catalanòfon.

⁷ Potser l’únic cas que hem sabut observar sigue el del cognom *Bosc*, documentat en època medieval a l’Aragó catalanòfon que a partir del segle XVII esdevé *Bosque*, tot i que podria tractar-se d’una simple adaptació foneticoortogràfica com les descrites a 3.1.1.1.

d'arrel catalana –*Pau, Arnau, Jordi*, etc.–, fenomen que hom pot observar en la majoria dels intel·lectuals –especialment escriptors– nascuts a l'Aragó catalanòfon que s'han donat a conèixer en els darrers trenta o trenta-cinc anys: *Juli Micolau, Juli Pallarol, Jaume Fullola, Francesc Serés, Marià Lòpez, Mercè Gimeno, Mercè Ibarz, Desideri Lombarte, Hipòlit Solé*, etc.), tots els quals en el seu moment foren inscrits en el registre civil amb les versions castellanes dels seus prenom (*Julio, Jaime, Francisco, Mariano, Mercedes, Desiderio, Hipólito...*), versions que conserven encara a hores d'ara, en la majoria dels casos, en la documentació.⁸

2. Adaptació ortogràfica

Més que en la traducció directa al castellà de l'onomàstica de l'Aragó catalanòfon, potser on es manifesta més clarament la petjada del castellà és en l'adaptació ortogràfica a l'esquema lingüístic del castellà i, molt ocasionalment, de l'aragonès que s'ha fet tradicionalment dels topònims i cognoms presents en les terres aragoneses de llengua catalana.

2.1. Toponímia

Una de les característiques a destacar de la majoria dels topònims històrics –en especial dels macrotopònims– és la manca de transparència significativa; dit d'una altra manera, sovint el parlant ignora la motivació primera que ha originat determinat topònim. Tanmateix el parlant necessita, d'alguna manera, adaptar el topònim en qüestió al seu sistema lingüístic: fer-lo, d'alguna manera comprensible a la seua consciència lingüística. I una de les maneres que té per fer-ho és l'adaptació ortogràfica.

2.1.2. Deixant de banda l'alternança b/v de determinats macrotopònims (*Favara/Fabara, Benavarri/Benabarre, Isàvena/Isábena, Valldellou/Baldellou, Tolba/Tolva, Vallabriga/Ballabriga, Gavasa/Gabasa* i, ja fora del domini lingüístic català, *Vallobar/Ballovar*); de l'alternança i/y (*Castellonroi/Castillonroy, Beranui/Beranuy*,⁹ *Faió/Fayón*); o d'alguna forma amb ortografia peculiar com ara la de la *Torre del Compte*, en general, és en la representació de la consonant nasal palatal [ɲ], de la prepalatal africada sorda [tʃ] i, molt ocasionalment, de la prepalatal africada sonora [dʒ] on trobem divergències ortogràfiques entre la tradició catalana i la castellanoaragonesa.

2.1.2.1. Així, en posició interior, la solució ortogràfica tradicional per a la consonant nasal palatal és, en l'oficialitat, sempre **-ñ-**: *Estanya* → *Estaña*, *Vinyal* → *Viñal*, *Estopanyà* → *Estopiñan*, *Matarranya* → *Matarraña*, *la Canyonada (de Beric)* → *la Cañada (de Verich)*,¹⁰ *la Codonyera* → *la Codoñera*; mentre que en posició final és **-n**: *Areny (de Noguera)* → *Arén*, *Arenys (de Lledó)* → *Arens (de Lledó)*.

2.1.2.2. Una cosa semblant podem anotar pel que fa a la representació d'alguns macrotopònims que contenen la prepalatal africada sorda [tʃ] o la prepalatal africada sonora

⁸ Una anotació a part mereix el prenom *Josep/José* ja que es tracta d'un prenom que sempre ha estat vigent oralment en la part de l'Aragó catalanòfon pertanyent a bisbats amb seus episcopals catalanes, cosa que fa que el pas a l'exposició pública i general del *José/Pepe* escrit al *Josep/Pep* oral (i ara també escrit) es face de forma 'natural': *Josep Nicolau, Josep Galan, Josep/Pep Labat, Josep/Pep Espluga, Josep A. Chauvell, Josep A. Carrévalo*, etc.

⁹ Així com a la resta de topònims ribagorçans acabats en **-ui** (**-uy** en ortografia tradicional), tipus *Ralui/Raluy, Montanui/Montanuy, Ardanui/Ardanuy, Denui/Denuy*, etc.

¹⁰ Joan Coromines dedica un parell de pàgines a comentar si la grafia d'aquest topònim ha de ser *Beric* o bé *Beric*: "En el cas de la Canyonada, avui predomina, com indico, la pronúncia de la **-ch** a la castellana. Sanchis Guarner em diu que no n'ha sentida d'altra." Coromines, finalment, es decanta per *Beric*, forma adoptada per l'IEC.

[dʒ] que, sovint, són escrits en la tradició amb el dígraf **-ch-**. Així les poblacions de parla ribagorçana de *Natjà* i *Fontjanina* són, respectivament, en ortografia oficial de tradició castellana *Nachá* i *Fonchanina*.

2.1.2.2.1. No cal dir que això mateix podem trobar en nombrosos microtopònims d'abast municipal, com ara els mequinensans *Collada Roja* → *Collada Rocha*, la *Porxina* → la *Porchina*.¹¹

2.1.2.2.2. D'acord amb la fonètica característica dels parlars ribagorçans, gairebé sempre la consonant prepalatal fricativa sonora [ʒ], l'africada corresponent [dʒ] i, sovint, la prepalatal africada sorda [tʃ], s'articulen [j] i s'escriuen **i** en l'actual ortografia catalana –no pas en el passat–, i **y** en la tradició castellano-aragonesa: *Castellonroi/Castillonroy*, *Purroi/Purroy*; a la comarca del Matarranya, lluny ja dels parlars ribagorçans, també trobem macrotopònims amb la solució RUBEU(M) → **-roi/roy**, pròpia de la tradició aragonesa: *Mont-roig* → *Monroyo* i *Pena-roja* → *Peñaroya* (*de Tastavins*).

2.2. Antroponímia

En aquest capítol fem només esment a les formes de llinatges que només són interpretables des del català.

2.2.1. Cognoms

En general, només tenim en compte cognoms dels habitants tradicionals de localitats de l'Aragó catalanòfon.

2.2.1.1. Els cognoms acabats en consonant nasal palatal [ɲ] són, en general, grafiats amb la lletra **ñ** tot i que només tenen significat o tradició en català: *Castany* → *Castañ* –cognom freqüent al Baix Cinca, en especial a Fraga–, *Cabistany/Cabestany* → *Cabistañ*, *Estany* → *Estañ*. Com en la resta de territoris de llengua catalana dins de l'Estat espanyol, la majoria de persones de l'Aragó catalanòfon portadores de cognoms amb nasal palatal en interior de mot, mantenen la lletra **-ñ-**: *España*, *Estaña*, *Suñé*, *Piñol*, *Viñes*...

2.2.1.2. Una cosa pareguda es pot dir pel que fa a la representació o alternança de la s sorda i la s sonora, consonants grafiades en època moderna en castellà amb s simple, i ocasionalment amb **z**. Així els llinatges *Borràs*, *Dols/Dolç*, *Florensa*, *Fons/Fonts*, *Gasulla*, *Ibars*, *Massa*, *Massana*, *Pons*... sovint són, respectivament, *Borraz*, *Dolz*, *Fonz*, *Florenza*, *Gazulla*, *Ibarz*, *Maza*, *Mazana* i *Ponz*.

3. Adaptació foneticoortogràfica

3.1. Toponímia

Es tracta de topònims que si bé en la documentació medieval els trobem escrits en ortografia de tradició catalana, en l'actualitat les formes oficials d'aquests topònims han estat adoptat a un sistema d'articulació castellana.

3.1.1. Macrotopònims

3.1.1.1. Els macrotopònims articulats amb síl·laba aguda amb consonant final –tret característic de la llengua catalana– a l'Aragó esdevenen sovint noms plans gràcies a afegir

¹¹ El que es comenta en la nota 6, també es pot aplicar en aquest cas: deuen ser centenars els microtopònims de la Llitera i la Ribagorça registrats en mapes i cadastres amb el dígraf **ch**.

una **-e** al topònim. Així les formes locals (i comarcals) *Nonasp*, *Tamarit*, *Calaceit*, *Beseit* són *Nonaspe*, *Tamarite*, *Calaceite* i *Beceite* en la documentació oficial.¹²

3.1.1.2. Una cosa semblant es pot dir dels topònims aparentment plurals que en passar a l'escriptura se'ls afegeix una **-e-** entre la penúltima consonant i la **-s**. Són casos com ara *Ràfels*, *Noals*, *Bibils*, *Fórnols*, *Les Paüls*, *Calladrons*,... que esdevenen oficialment *Ráfales*, *Noales*, *Bibiles*, *Fórnoles*, *Laspaüles* i *Caladrones*.

3.1.1.3. Com bé se sap, històricament el castellà i l'aragonès conserven la consonant **n** després de vocal tònica, a diferència del català en què la síl·laba àtona final cau i només es restitueix una **-n-** en els derivats. Així els macrotopònims *Faió*, *Estopanyà*, *Pilzà*, *Altorricó*, *Massalió*, *Vensilló*, *Saidí*, etc. són en l'escriptura (i oficialitat) *Fayón*, *Estopiñán*, *Pilzán*, *Altorricón*, *Mazaleón*, *Vencillón* i *Zaidín*.

3.1.1.4. Quan un macrotopònim conté una **o** oberta i és, d'alguna manera interpretable des del castellà, la forma oficial diftonga la **o** en **ue**. És el cas de *Fondespatla* → *Fuentespalda*, la *Vallcornà* → la *Valcuerna*,...

3.1.1.5. Algunes de les adaptacions de topònims resulten de difícil classificació (agrupacions gràfiques?, convencions gràfiques?), tot i que només són interpretables (=transparents) des del català: *Sant Orenç* → *Santorens*, *Vall-de-roures* → *Valderrobres*; i nombrosos microtopònims que trobem en els cadastres municipals i en la cartografia d'origen estatal com ara la *Vall d'en Soro* → *Vallansoro* -Mequinensa-, *la bassa en Plaça* → *la balsa Emplasa* -Mequinensa-, *la font d'en Peguera* → *la fuente de Empeguera* -Fondespatla-, *Camp d'en Pi* → *Camdempí* -Faió-, etc.

3.2. Antroponímia

3.2.1. Cognoms

Els cognoms articulats amb síl·laba aguda amb consonant final –tret característic de la llengua catalana– a l'Aragó esdevenen sovint noms plans gràcies a afegir una **-e**. Així d'*Amat* → *Amate*, *Gasc* → *Gasque*, *Puig* → *Puche*, *Roig* → *Roche*.

3.2.1.1. Diversos cognoms que en català acaben en **-t** els podem trobar grafiats, d'acord amb la tradició ortogràfica estesa per l'Aragó, amb **-d**: *Agut* → *Agud*, *Bonet* → *Boned*, *Bernat* → *Bernad*, *Brunet* → *Bruned*, etc.

3.2.1.2. La representació dels cognoms que contenen la prepalatal africada sorda [tʃ] o la prepalatal africada sonora [dʒ] sovint aquests sons són representats amb el dígraf castellà **ch**: **Xauvell* → *Chauvell* –Llitera–, *Giner* → *Chiné*¹³ –Baix Cinca, especialment a Fraga–, *Puig* → *Puch*, *Pujol* → *Puchol*, *Mitjans* → *Michans*, *Puigcercós* → *Puchercós*, *Roig* → *Roch*,...

¹²De fet, aquest fenomen s'estén per tot l'Aragó, tant a les comarques catalanòfones com als territoris de llengua castellana o de llengua aragonesa: *Miravete*, *Albalate*, *Pitarque*, etc.

¹³Hem prescindit de fer qualsevol comentari sobre la presència o absència de **-r** en determinats cognoms atès que es tracta d'un fenomen present en tots els territoris de llengua catalana tret de les comarques del valencià central. Ens referim a cognoms com ara *Ferrer/Ferré/Farré*, *Soler/Solé*, *Piquer/Piqué*, *Salvador/Salvadó*, *Fuster/Fusté*,...

3.2.2. Històricament els mots que en català terminaven en **-c** es grafiaven afegint una **-h** muda al mot en qüestió. Amb la reforma ortografia iniciada aproximadament ara fa cent anys, s'han suprimit les **-h** mudes de tot els mots; només en els cognoms acostumen a conservar-les. A l'Aragó els cognoms amb **-c** ja fa temps que es grafiem sense **-h**, així els cognoms *Albiach, Belloch, Blanch, Cirach, Domènech, Franch, Guarch, Poch, Roch, Sistach* o *Trench* de la resta de territoris de llengua catalana són, ja des d'abans de la reforma fabriana, *Albiac, Belloc, Blanc, Cirac, Domènec, Franc, Guarc, Poc, Roc, Sistac* i *Trenc* a l'Aragó catalanòfon.¹⁴

4. Nous topònims

En la segona meitat del segle XX sorgeixen, primer en diferents estudis i més tard en l'oficialitat administrativa, un seguit de macrotopònims i es modiquen les denominacions oficials de diferents municipis.

4.1. Canvis municipals

La legislació vigent en els anys de la transició política va permetre efectuar alguns canvis acadèmicament polèmics en les formes oficials d'alguns macrotopònims municipals.¹⁵

4.1.1. Alcampell/Alcampel/El Campell

A la Llitera, els municipis d'*Alcampell* i d'*Altorricó* i el lloc d'*Algaió* tenen, popularment en comú el segment inicial **al-** que des de l'Institut d'Estudis Catalans –seguint l'opinió de Joan Coromines– han identificat amb l'article masculí del català general **el**, i així la proposta gràfica per a aquests topònims és *El Campell, El Torricó* i *El Gaió*, però que els parlants lliterans mai no han vist així. Tant és així que cap a principis dels anys vuitanta del segle XX, el consistori municipal d'aquells anys d'*Alcampell* –nom oficial del municipi fins el moment– va promoure el canvi oficial del nom del municipi pel d'*Alcampell*, amb doble **l** (o **l** palatal) per representar la consonant final, d'acord amb la pronúncia local i comarcal d'aquest topònim.

4.1.2. Bellmunt de Mesquí/Belmonte de San José

També en aquells anys de transició política (1980), des del municipi matarrenyec oficialment denominat *Belmonte de Mezquín* es demanà el canvi de denominació per al municipi atès que el complement **Mezquín** –nom del riu que travessa aquest municipi– s'assemella a l'adjectiu espanyol '*mezquino*' (cat. 'mesquí, miserable') i es proposa com a complement el nom del sant patró de la vila, sant Josep. Així el 1980 s'aprovà denominar oficialment aquest municipi de la vall del Mesquí com a *Belmonte de San José*.

¹⁴ A propòsit d'aquest fenomen, el 1959 Joan Coromines (1970: II, p. 75-76) anotava que “La grafia *-ch = -k* havia estat usual a la Catalunya aragonesa, com ho és a totes les terres de la llengua (una partida molt coneguda de Valljunquera, que figura en mapes i escrits com a *Mirablanch*, es pronúncia localment *Birablanc*), però avui allà ha caigut en el més complet desús, tant en els cognoms com en tota mena de mots, de manera que en aquelles comarques és unànime la grafia de noms de família freqüents com *Albiac, Blanc, Pac, Llarc, Bosc*, etc., mentre que s'escriu *Roch* per *Roig*, *Esrich* per *Esrig*; però aquestes grafies amb *-ch (= -g)* i amb *-c* són de data recent.” Entre 1985 i 1990 al col·legi públic Santa Teresa de Jesús de Valljunquera es publicà la revista local *Mirablanch*.

A propòsit de la grafia dels llinatges catalans acabats en *-ch = -k* i els acabats en *-ig = -tx* veu encara el treball de Jaume Carreras i Laserrada “Toponímia oficial o popular?” dins *XIX Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica (Fraga, 21-22-X-1994)-Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, (LXV, juny 1996), p. 37-40.

¹⁵ Sobre les actituds populars locals en defensa dels canvis proposats, veu el treball de Jaume Carreras ressenyat en la nota anterior a propòsit, en especial, d'El Campell, Cretes i Sant Esteve de Llitera.

4.1.3. Veracruz

En la dècada dels anys seixanta del segle XX es produeix a la Ribagorça la unificació de diversos petits municipis en un de sol. Així naixen els municipis de *Veracruz* i *Isábena*, el primer dels quals conté els nuclis de *Vallabriga*, *Beranui*, *Biasques d'Ovarra*, *Calbera*, *Castrociut*, *Les Ferreries*, *Morens*, *Pardinella* i *Ralui* mentre que el d'*Isábena* conté els d'*Esdolomada*, *la Pobla de Roda*, *Merli*, *Mont de Roda*, *Nocelles*, *Roda d'Isàvena*, *Sant Esteve del Mall* i *Serradui*. Mentre que el nom d'*Isàvena* (*Isábena*) per a un d'aquests nous municipis parteix de la tradició, el nom aberrant de *Veracruz* va ser posat per algun funcionari que no va tenir en compte cap denominació històrica vinculada a la zona.¹⁶

A la Llitera també s'agrupen municipis i així del reagrupament del de *Peralta de la Sal* i el de *Calasanç* naix el nou municipi de *Peralta i Calasanç* (oficialment *Peralta de Calasanz*), amb els nuclis de *Gavassa*, *Quatre cortcs* i *Soreta* inclosos.

4.1.4. Topònims populars vs topònims acadèmics

Com ja hem vist en 4.1.1., alguns topònims majors de l'Aragó catalanòfon desperten polèmica a propòsit de les formes populars, orals i tradicionals d'aquests topònims i les propostes normalitzadores defensades per institucions acadèmiques i estudiosos diversos. Ens referim a casos com ara el nom del municipi matarranyenc de *Queretes* (*Cretas* en la forma oficial castellana, *Cretes* en la forma promoguda per l'IEC), del de *Villella* (*Velilla de Cinca* en la forma oficial castellana, *Vilella de Cinca* en la forma establerta per l'IEC) al Baix Cinca, o *Santisteve de Llitera* (*San Esteban de Litera* en la forma oficial castellana i *Sant Esteve de Llitera* en la forma proposada per l'IEC) i *Santisteve del Mall*, d'acord amb la pronúncia ribagorçana d'aquestes dues poblacions.

4.2. Innovacions supramunicipals

4.2.1. Denominacions comarcals

A partir dels anys seixanta, els municipis catalanoparlants de l'Aragó s'han agrupat en la tradició catalana en quatre comarques: la Ribagorça, la Llitera, el Baix Cinca i el Matarranya. Les denominacions de les dues comarques septentrionals (Ribagorça i Llitera) són les que tradicionalment han rebut aquestes terres, mentre que les dues més meridionals (Baix Cinca i Matarranya) són, d'alguna manera, creacions fetes *ex professo* a la dècada dels anys seixanta del segle XX per geògrafs catalans vinculats a les publicacions del grup editorial de la *Gran Enciclopèdia Catalana*; això sí, en aquest cas sí que es tingueren en compte denominacions històriques (hidrotopònims) vinculades a la zona.¹⁷ Cal dir que més enllà de la base tradicional, totes quatre denominacions comarcals són les que, amb algun matís gràfic, s'empren des de l'administració autonòmica.¹⁸

¹⁶ Joan Coromines no s'està de criticar en el segon volum del seu *Onomasticon* quan escriu "... un municipi que ha estat batejat amb l'artificios i lamentable nom de *Veracruz*, nom confusionari (què té allò en comú amb Mèxic), sense motivació històrica i sense cap base en la llengua viva de la zona. Caldria mantenir els venerables noms de *Calbera* i *Cornudella* en vigència oficial."

¹⁷ Amb tot, Joan Coromines (1970: II, p. 44-46) ja presentava el 1959, ni que fos esbossada, aquesta divisió comarcal i insinuava denominacions, a partir dels hidrotopònims Cinca i Matarranya per a les dues comarques meridionals (1970: II, p. 51-52).

¹⁸ Al *Butlletí Oficial d'Aragó* (BOA): Ley 10/2002, de 3 de mayo, de creación de la comarca del Bajo Aragón / Ley 12/2003, de 24 de marzo, de creación de la comarca del Bajo Aragón-Caspe / Ley 20/2002, de 7 de octubre, de creación de la comarca del Bajo Cinca / Ley 25/2002, de 12 de noviembre, de creación de la comarca de La

4.2.2. La Franja

Amb el nom de la Franja –acompanyat dels determinant ‘de Ponent’ si es vista des de Catalunya, ‘Oriental’ si s’observa des de l’interior d’Aragó i ‘d’Aragó’ si qui l’anomena vol donar-li una aparença de neutralitat política– són conegudes col·lectivament les terres administrativament aragoneses de llengua i cultura catalanes que mantenen forts lligats històrics, social i comercials amb Catalunya i, en part, amb les comarques del nord-oest del País Valencià. La denominació La Franja és una creació col·lectiva dels anys de la transició política espanyola de persones interessades pel fet que una part d’Aragó fos de llengua catalana, denominació que d’aleshores ençà ha obtingut un èxit espectacular i és emprada a dojo tant a Catalunya com a l’Aragó.¹⁹

4.2.3. L’Aiguabarreig

El nom amb què des de l’última dècada del segle XX és conegut l’espai geogràfic que constitueix la confluència dels rius Cinca, Segre i Ebre –just a l’extrem sud de la frontera entre les comarques del Baix Segrià (Catalunya) i del Baix Cinca (Aragó)– és Aiguabarreig, mot estrany als parlars de la regió i d’origen llibresc però que en darrers quinze o vint anys s’ha popularitzat per a designar el conjunt de paratges dominats per les masses d’aigües somortes aparegudes a partir de la construcció dels embassaments de Mequinensa i, sobretot, de Riba-roja d’Ebre.

5.1. Notes finals

5.1.1. Malgrat la forta presència de la llengua castellana en l’onomàstica de l’Aragó catalanòfon, ens cal dir que la presència de la llengua catalana –la tradició ortogràfica catalana– és molt forta, sovint sense cap interferència forana. Així ho palesen, entre molts altres, els noms propis de les poblacions d’*Alins, Aulet, Camporrells, Baells, Roda, Betesa, Bonansa, Castanesa, Castigaleu, Mall, Espés, Esplugafreda, Estall, Montfalcó, Finestres, Rins, San Feliu de Veri, Suïls, Viacamp, Visalibons, la Ginebrosa, Lledó, la Portellada*, etc.

5.1.2. Una cosa semblant podem dir dels cognoms, on són freqüents els cognoms d’origen català i significació també en català: *Espluga, Guardiola, Llop, Nicolau/Micolau, Nebot, Palau, Querol, Moix, Riu, Rius, Targa, Vallès, Monclús, Fort, Camarasa, Barceló, Arbonés, Gòdia, Meix, Rodes, Gallinat, Vidiella, Berenguer, Fullola, Vilella, Pallerol, Cònsul, Tremosa, Foncuberta, Cossials, Montull*, etc.

5.1.3. També al costat de formes aparentment d’origen castellà en trobem de perfectament catalanes: *Agudo vs Agud/Agut, Andrés vs Andreu, Antolín vs Antolí, Bertolín vs Bertolí, Betrián vs Betrià, Castel vs Castell, Esteban vs Esteve, Girón vs Giró, Martín vs Martí*, etc. O simplement que la forma castellana i catalana són coincidents: *Ramon, Sala, Vidal, Torre, Torres, Roca, Segura, Gil, Navarro*, etc.

Litera / Ley 07/2002, de 15 de abril, de creación de la comarca del Matarranya / Ley 12/2002, de 28 de mayo, de creación de la comarca de la Ribagorza.

¹⁹ Per més detalls sobre l’origen d’aquest nou topònim vegeu Hèctor Moret, “Com en direm? A propòsit de la denominació de les comarques de llengua catalana de l’Aragó”, *Revista de Catalunya*, 96 (maig de 1995), p. 35-45.

Conclusions

Amb la nostra intervenció hem intentat d'establir una proposta de classificació per a una sèrie de processos –com ara la traducció, l'adaptació ortogràfica o l'adaptació foneticoortogràfica– que han esdevingut essencials perquè es produeixin un seguit de fenòmens d'interferència lingüísticoortogràfica, tant en la toponímia com en l'antroponímia present en el territori aragonès de parla catalana.

Creiem haver demostrat amb la nostra tasca, que alguns d'aquests fenòmens han produït la reinterpretació d'un nom que poc té a veure amb el que el va originar i que, molt sovint, poden portar-nos a interpretacions del tot errònies, com s'observa freqüentment en els mapes cartogràfics, en casos com per exemple: *balsa Emplasa* < *bassa d'en Plaça*, *Vallansoro* < *Vall d'en Soro*, etc., variacions, tot i que interpretables, que desvirtuen del tot la realitat del mot d'origen.

Sembla clar, doncs, que s'ha d'anar molt en compte amb les lectures provocades per la traducció ja que podrien transformar l'aspecte lingüístic de la zona, per tant, tal vegada els encarregats de la tasca de dur a terme repertoris lèxics i d'interpretació de topònims d'un espai geogràfic determinat, haurien de tenir en compte les obres de consulta i els noms històrics per tal d'estalviar errors, sobretot pel que fa al camp de la toponímia.

No voldríem finalitzar la nostra exposició sense fer una crida a les administracions municipals i autonòmiques de la zona per tal que inicien amb urgència les tasques necessàries destinades a salvaguardar adequadament el ric i variat patrimoni onomàstic –en especial la toponímia menor o d'abast municipal– de l'Aragó catalanòfon. Encara som a temps de retornar-nos el nom de cada cosa.

Bibliografia

- Carréalo, Josep A. 2009. “Les vicissituds gràfiques del topònim Mont-roig” dins *Llengües i fets, actituds i franges (Miscel·lània de treballs etnològics, filològics i lingüístics oferts a Artur Quintana i Font)*, p. 57-67. Calaceit-Fraga: Associació Cultural del Matarranya-Institut d'Estudis del Baix Cinca.
- Coromines, Joan. 1970. “Els noms dels municipis de la Catalunya Aragonesa” dins *Estudis de Toponímia Catalana*, volum II, p. 43-141. Barcelona: Editorial Barcino.
- : 1989-1997. *Onomasticon cataloniae*, 8 volums. Barcelona: Curial Edicions catalanes.
- Gimeno Giner, Mercè; Solana Valls, Ricard. 2009. *El Llibre de la Peita de la Vila de Calaceit de l'any 1610*. Calaceit: Ajuntament de Calaceit.
- Giralt Latorre, Javier. 2008. “Toponímia en el *Libro de privilegios de Fraga y sus aldeas*”, *Aragón en la Edad Media (Homenaje a la profesora M^a de los Desemparados Cabanes Pecourt)*, XX, p. 373-390. Zaragoza: Revista del Departamento de Historia Medieval, Ciencias y Técnicas Historiográficas y Estudios Árabes e Islámicos de la Universidad de Zaragoza.
- : 2009. “Toponímia de la Llitera en documentació del segle XIV” dins *Llengües i fets, actituds i franges (Miscel·lània de treballs etnològics, filològics i lingüístics oferts a Artur Quintana i Font)*, p. 205-225. Calaceit-Fraga: Associació Cultural del Matarranya-Institut d'Estudis del Baix Cinca.
- Lombarte i Arrufat, Desideri. 1990a. “Toponímia d'Aiguaviva. Primera aproximació (Aiguaviva de Bergantes)”, *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, XLI (setembre 1990), p. 1-24.
- : 1990b. *600 anys de toponímia a la vila de Pena-roja*. Barcelona: Xarxa Cultural.

- : 1999. *Pena-roja. Una vila a la frontera*. Pena-roja: Associació Cultural Tastavins.
- Martínez Aroca, Marc. 2001. *Aproximació a la toponímia rural de Nonasp*. Nonasp: Amics de Nonasp.
- Molet Sancho, José Antonio. 2000. *Economía, demografía y toponimia de Albelda*. Albelda: Ayuntamiento de Albelda y Editorial Milenio.
- Moret Coso, Hèctor. 1996. *Sobre la llengua de Mequinensa*. Fraga: Institut d'Estudis del Baix Cinca.
- 1998. "La investigació onomàstica a l'Aragó catalanòfon" dins *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l'Aragó*, p. 47-58. Calaceit-Fraga: Associació Cultural del Matarranya-Institut d'Estudis del Baix Cinca.
- Moret Oliver, Maria Teresa. 2010. *Documentació notarial aragonesa escrita en català. Edició i estudi grafemàtic* (Tesi doctoral inèdita. Universitat de Saragossa).
- Puch, Enric; Sancho, Carles. 2000. *Toponímia i antroponímia de Vall-de-Roures*. Calaceit: Associació Cultural del Matarranya.
- Quintana i Font, Artur. 1976-1980. *El parlar de la Codonyera. Resultats d'unes enquestes* (Extret d'*Estudis Romànics*, XVIII). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Diversos autors. 1999. *Albelda. La vida de la vila*. Albelda: Institut d'Estudis Ilerdencs-Ajuntament d'Albelda-Pagès Editors.
- Diversos autors. 1994. *XIX Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica (Fraga, 21-22-X-1994)-Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, (LXV-juny 1996).

Hèctor Moret
Societat d'Onomàstica
besecri@hotmail.com

Maria Teresa Moret
Universitat de Saragossa
mmoret@unizar.es